

УДК 92 (277)

ПОГЛЯДИ МИТРОПОЛИТА А. ШЕПТИЦЬКОГО НА МІСЦЕ І ЗАВДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ У КОНТЕКСТІ УНІВЕРСАЛЬНОСТІ КУЛЬТУРИ

Ліліана Гентош

Інститут історичних досліджень Львівського національного університету імені І. Франка
Україна, 79001, м. Львів, вул. Університетська, 1
e-mail: hentosh7@gmail.com

Митрополит Андрей Шептицький серед української громади був відомий своєю меценатською діяльністю, підтримкою різних проектів у ділянці культури. Загалом культурницька та меценатська діяльність митрополита отримала досить уваги дослідників, особливо, коли йдеться про змальовування тих чи інших його конкретних дій чи проектів [1, с.48-53; 2; 3; 7, с.24-32; 15, с.289-300]. Однак, менш з'ясованими є культурософські погляди А. Шептицького та залишаються непроаналізованими світоглядні й естетичні засади та пріоритети його меценатства. Аналіз культурософських поглядів митрополита А. Шептицького й естетичних засад його діяльності у царині культури є завданням цієї статті. Висвітлення світоглядних засад та естетичних напрямних дасть можливість краще збагнути діяльність А. Шептицького у культурній площині, допоможе охарактеризувати його підходи до діяльності Національного музею та дасть можливість визначити пріоритети його широкої меценатської діяльності.

Митрополит А. Шептицький, котрий мав не тільки глибоке розуміння своїх душпастирських завдань, але й розглядав церковне майно як надбання всієї української громади, вважав своїм обов'язком і місією служіння фінансову підтримку української культури та освіти. Для того, щоб зрозуміти чому саме ці чи інші проекти в освітній і культурній царині привертали його увагу або ж отримували його особливу підтримку, варто ближче поглянути на культурософські погляди митрополита.

А. Шептицький був знаним поціновувачем мистецтва, він глибоко цікавився історією і теорією мистецтва, тому роздуми над проблемами культури у широкому сенсі,

очевидно, займали не останнє місце у його інтелектуальній діяльності. Правда, система його культурософських поглядів, рівно ж як і його думки про місце та завдання української культури, не є предметно з'ясованими. А. Шептицький, з огляду на свої еkleзіастичні обов'язки та широку суспільну діяльність, звичайно, не мав можливості залишити для нас достатньо впорядкований виклад своїх поглядів на проблеми культури. Однак, серед його спадщини, у тому числі й епістолярної, є тексти, що проливають світло на його бачення зазначених вище питань, рівно ж як і деякі факти з його біографії допомагають реконструювати його погляди на питання культури.

Найповніше місце та роль української культури та її співвідносність зі світовими культурними процесами митрополит висвітлив у листі до проф. Івана Огієнка від 12 червня 1935 р. Проф. Іван Огієнко листувався з митрополитом [10, арк.183-197] і загалом високо цінував вклад митрополита А. Шептицького у розвиток української культури. Зокрема, він писав у листі до митрополита: «Своєю довгою невтомною працею Ви показали нам достойний зразок правдивого культурного мецената, що глибоко розуміє триєдиність віри-мови-культури» [10, арк.85зв.]. Саме Іван Огієнко спонукав митрополита письмово викласти свої погляди на українську культуру, її місце у світовій культурі [10, арк.190]. А. Шептицький назвав своє 9-сторінкове есе «З філософії культури» та написав проф. Огієнку, що він може цей текст відредагувати й опублікувати у скороченому вигляді. Митрополит написав також, що, на жаль, не міг витратити більш як 1,5 год. на написання цього есе і тому вважає написане

далеко недосконалим [10, с.207].

На початку есе митрополит роздумував над загальним визначенням культури, пишучи, що «ледве чи яка праця людського ума не є рівночасно продуктом культуральної праці людства і співучастю в тій праці над культурою» [10, арк.199]. У своїх теоретичних роздумах про культуру митрополит заторкнув глобальні проблеми війни та миру: «Людська культура в своїй суті є вселюдською працею і мусить мати метою вселюдську єдність. Війна та її причини мусять бути названі антикультурним феноменом». Шептицький висловив свій послідовний осуд війни, навіть оборонної, або «справедливої» [13, с.547]: «...війна хоч би у тому, що є накинена людям, що мусять себе боронити, є вулканічним вибухом варварії і доказом, що той вулкан не згас від віків, а може ніколи не згасне, а крім того ще є тереном проявів дичі й браку всякої культури...» [10, арк.201]. Для митрополита будь-яка війна має лише руйнівне негативне значення. Такі погляди митрополита перекликаються з поглядами папи Бенедикта XV, що першим побачив важливість миротворчої ролі для Католицької церкви у сучасному світі [12, с.97-99, 111; 14].

Митрополита також цікавило таке явище як егоїзм людської спільноти в процесі культурного опановування природи. Тут роздуми Шептицького є не менш цікавими і актуальними. «Не знати на що зійшла би праця культури, себто праця людського ума над природою якщо людство не було би дістало свих гадки любови ближнього. Та гадка в сути християнська є так конечною для культури, що їй присвоює собі культура навіть тоді, коли думає, що може відречися Христа. Культура без гадки Христа не може нічого вчинити задля конечної пересадки егоїзму. Егоїзмові людства конечно потреба противаги любови і то тої любови, що іде аж до повної жертви зі себе.» [10, с.202]. Митрополит показує присутність християнського начала, християнських цінностей у підмурівку культури, цивілізації Західного світу та й стверджує внутрішню необхідність їх збереження і плекання навіть в умовах поступу секуляризації та атеїзму. Позаяк відмова від християнської ідеї жертвовної любови ближнього може призвести

до руйнівних для людської спільноти наслідків.

В есе митрополит широко роздумує над визначенням культури світової і культури національної та їх ролями і функціями у житті людей. При цьому він зазначає такі особливості національної культури, як її щоденну присутність у житті окремо взятого народу, бо вона «...стає провідником кожного з нас і в подробицях життя, це культура у першому ряді національна.» [10, с.203]. Митрополит, однак, пише про складність і трудомісткість розмежування завдань світової та національної культури. Для того, щоб продемонструвати хід своїх роздумів над цими питаннями він обрав історіографію як поле для уможливлених порівнянь і джерело ілюстративного матеріалу. Митрополит пояснює свій вибір тим, що сама по собі історіографія «є також мистецтвом, будучи до певної міри і стислою наукою», а кожен історик як і митець працює під впливом певної національної парадигми, тобто «мусить заховувати і прикмети питомі своєму народові» [10, с.203].

Шептицький зазначає відмінні погляди та підходи до висвітлення історичних подій, процесів у німецькій, французькій та англійській історіографії. На його думку, представники різних національних шкіл в історіографії можуть перебувати під впливом національної парадигми, але цей вплив має бути обмеженим: «...якись границі досить далеко ідучі в яких вільно буде національним почуванням впливати в неесенціональних справах на об'єктивність представлення, бо кожний признає, що абсолютної об'єктивності в історіографії нема» [10, с.204]. Межі впливу національної парадигми в історіографії мали б визначатися, за Шептицьким, «всесвітними», всезагальними принципами об'єктивності та джерельного обґрунтування історіописання. Митрополит вважав добрим істориком такого науковця, котрий, будучи національно вразливим, вміє власні національні почування підпорядковувати вимогам об'єктивності: «Історик до того степеня об'єктивний, що його патріотизм чи націоналізм дуже невелику ролю грає в його судах, буде для свого народа, для національної культури його, більшим тріумфом...». Продовжуючи думку, митро-

полит пише про взаємопов'язання всесвітнього, всезагального змісту культури з національною складовою: «Прикмети і характер національної культури обов'язують, але обов'язують лише до тої границі в якій вони лишаються в згоді з принципами всесвітності» [10, с.204].

Митрополит вважав, що загальнолюдські цінності та раціональність формують світову культуру загалом. Однак, митрополит зазначав, що складно говорити про світову культуру загалом, бо греко-римська, тобто західна цивілізація «не опанувала увесь світ». Правда, стосовно української культури, то він стверджував, що її підґрунтям є культура «еленська», тобто антична, греко-римська [10, с.205]. Митрополит глибоко роздумував над засадами розвитку національної культури, позаяк вважав, що «світ тепер оцінює національні культури так високо, що тільки під формою національної культури можна здобути місце у всесвітовій культурі» [10, с.206].

Фактично, Шептицький у своєму есе робить дуже цікаві висновки – про важливість того, що українська національна культура, як і інші культури західної цивілізації, ґрунтується на класичній греко-римській спадщині. Найважливішим, правда, є висновок митрополита про важливість плекання національної культури задля збагачення світової культурної скарбниці, бо у рамках національної традиції може бути витворений культурний продукт, цікавий і цінний для всієї людської спільноти. Ці погляди А. Шептицького сформувалися рівно ж внаслідок його практичної діяльності. На деяких дуже цікавих фактах з його біографії варто акцентувати у цьому контексті.

Так, філософія та література античного світу були об'єктом вивчення Шептицького не тільки у молоді, студентські роки, а й джерелом для рефлексій і роздумів протягом усього життя. Серед його нотаток є виписки з Геродота, Страбона, Ксенофонта, Гесіода, Гомера та Піндара. Деякі з цих виписок стосувалися окремих тем – як-от історії греко-перських воєн й історії Персії, а бо ж історично-міфологізованих постатей героїв і титанів [9, арк.79-84, 99-100].

Звертаючись до духовенства та представників українських установ і з нагоди 35-

ліття вступу на митрополичий престіл, Шептицький свої роздуми над значенням слова «пастир» розпочав з цитування Гомера, підтверджуючи його покликаннями на Софокла й Есхіла [5, с.1]. Для митрополита поняття «пастир» мало також коріння в античній історії та літературі й означало провідника народу загалом.

Пам'ятки античної матеріальної культури, архітектури, зокрема, були джерелом естетичних почуттів та інтелектуальних зацікавлень. Знаємо зі спогадів його матері графині Софії Фредро про глибоку обізнаність її сина Романа з пам'ятками давньоримської культури [16, с.133, 144].

В естетичній системі координат митрополита А. Шептицького важливе місце займала спадщина італійського Відродження, особливо малярства. За молодих років, перебуваючи спочатку у Венеції, а потім у Римі, Флоренції, Неаполі, він навчився отримувати від мистецьких робіт незабутні емоційні враження. Він сам особисто згадував про сильні емоційні переживання, що викликали у нього споглядання малярства Джованні Белліні, Джотто, фра Анджеліко [11, с.1]. Пізніше митрополит вияснював, що три останні митці були особливо йому цікаві, з огляду на присутність візантійських впливів у їх мистецтві. На інавгурації Національного музею у 1913 р. Шептицький висловив думку про те, що пошук синтези візантійського естетичного канону та західних культурних здобутків міг би стати шляхом розвитку модерного українського мистецтва, культури: «Чи в злучі двох культур, опертій на єдності віри, не знайдемо розв'язання проблеми, яка стоїть перед нами, проблеми будучої нашої національної культури?» [4, с.2].

Естетичні смаки А. Шептицького формувалися під впливом різного досвіду спілкування з творами мистецтва та культурними артефактами. Це ж твердження стосується його поглядів на національну та світову культуру. У своїх спогадах «Мої спомини про предмет музейних збірок» [11, с.1-3] він намагався, з відстані пережитих років, підсумувати власні погляди, котрі мали серйозний вплив на формування колекції Національного музею. Отже, як твердить Шептицький, ще з молодих років дуже серйозне

захоплення у нього викликали ікони, а влас- тиво ікони сільських греко-католицьких це- рков. Ці взірці сакрального мистецтва часто були написаними незнаними майстрами, котрі не мали професійного вишколу, а тя- жіли до народного мистецтва. Однак, щоб оцінити глибину власних естетичних пере- живань від іконопису він за предмет для порівняння вибирає власні емоційні вра- ження отримані від малярства Рафаеля, Белліні, Рембрандта тощо. При цьому емо- ційні й естетичні переживання, як зазначає митрополит, отримані від споглядання ста- роукраїнських ікон виявилися глибшими, щирішими. В іконописі митрополит поба- чив саме те, автентичне й оригінальне, що може збагатити світову культуру, стати тим культурним досягненням, що дозволить українській культурі стати привабливим, цікавим явищем для всієї людської спільно- ти. Саме тому колекціонування, досліджен- ня, консервація ікон стали важливою ділян- кою діяльності його музею. Митрополит не тільки дбав про колекціонування, консерва- цію ікон, але й вкладав багато зусиль і кош- тів у розвиток іконопису на модерних заса- дах, плекаючи його як складову високої української культури. Найкращими прикла- дами такої діяльності служать його підтри- мка праці Михайла Бойчука та Петра Холо- дного.

Слідуючи власному розумінню історії та філософії культури, митрополит А. Шептицький продовж усього життя дба- тиме про формування модерної української культури. Діяльність митрополита у культу- рній царині, така, наприклад, як створення музею, виходила поза рамки обов'язків ар- хієпископа, але відповідала митрополито- вому баченню власного єпископського уря- ду. Створення Національного музею він ро- зглядав як закладення підмурівка для куль- турного росту своєї пастви. Пізніше, у між- воєнний час він буде дивитися на нього як на важливу інституцію для творення висо- кої української культури, що має посісти гідне місце у світовому культурному про- сторі.

У статуті «Національного музею імени митрополита Андрея графа на Шептичах Шептицького у Львові» так зазначалися цілі нової культурної інституції: «зобразити в

наукових цілях на зібраних пам'ятках стан нашого культурно-народного життя в істори- чнім, а, по змозі, також в біжучім розвою а крім сего ширити серед молодших поколінь широких народних мас любов і пошановане культурних пам'яток нашої старини в цілі піднесення і поступу національної культу- ри» [6, с.3].

Митрополитові естетичні погляди та душпастирська діяльність визначили його особливе ставлення до іконопису, котрий він вважав не просто найдосконалішою ма- ніфестацією української культури, але й тим, чим українці можуть збагатити світову культуру та показати самобутність і вартіс- ність власної культури. Таке митрополитове ставлення до ікони впливатиме на те, що Національний музей не тільки згромадить унікальну колекцію ікон галицького, украї- нського, російського та візантійського похо- дження, але й запровадить сучасну програ- му збереження та консервації/реставрації творів іконопису.

Національний музей став осередком не тільки збирання давньоукраїнської іконопи- сної спадщини, але й важливим варштатом модерного українського образотворчого ми- стецтва, що черпало натхнення з іконопис- ної традиції. Власне, завдяки пра- ці/співпраці з Національним музеєм М. Сосенко, М. Бойчук і П. Холодний змо- гли розвинути оригінальний мистецький на- прямок – неовізантинізм. М. Бойчук у сті- нах Національного музею створив школу консервації та реставрації творів іконопису. Він також став засновником власної живо- писної школи/мистецької течії, що носила його ім'я. М. Мудрак влучно характеризує творчість М. Бойчука як синтезу візантійсь- кого мистецтва, раннього італійського Рене- сансу та галицького іконопису 15-18 ст. Митрополит Шептицький із захопленням ставився до дорадянського періоду творчос- ті Бойчука [15, с.297].

Митрополитові переконання у винятко- вій вартісності ікони впливали також і на експозиційну діяльність музею. Він був аб- солютно переконаний у тому, що Націона- льний музей, у першу чергу має зберігати й експонувати найоригінальніші артефакти української спільноти, чим, згідно з бачен- нями митрополита, були твори іконопису та

«візантійського мистецтва». Останнє, звичайно, розумілося у широкому сенсі.

Для Шептицького візантійське мистецтво символізувало синтезу західного та східного елементу, що промовляло до його світоглядного вибору у церковній царині. Він вважав, що візантійська культура співзвучна з ідею Унії та повинна стати культурною надбудовою для Греко-католицької церкви. Позаяк візантійська культурна спадщина представляє собою «...розвій і збережене всіх найвисших передань римського і грецького світа,... є рівнож тою типічною злукою елементів східних з західними» [4, с.2]. Згідно з його переконаннями, що стали вислідом багатолітньої інтелектуальної праці митрополита, завданням його Церкви є не просто повернення до втраченої єдності, а витворення нової синтези, якісно нової єдності візантійської традиції та здобутків західної/римської Церкви. Митрополит вважав, що подібним шляхом синтези давнього візантійського/руського культурного пласту (елементи котрого, як думав Шептицький, ще є присутніми у народній культурі) [4, с.2] з сучасними досягненнями західноєвропейської культури можна витворити сучасну високу українську культуру.

Особисті погляди митрополита на мистецтво і культуру та його зацікавлення у збереженні пам'яток релігійного життя, не обмежували активне зростання колекції музею за рахунок найрізноманітніших пам'яток української культури. Національний музей став репозиторієм не тільки мистецьких творів, але й книг, стародруків, цінних архівних документів, монет, археологічних пам'яток тощо. Митрополит дуже скоро зрозумів, що з огляду на політичні особливості існування українського народу, його музей матиме значно ширші завдання. Тому А. Шептицький фінансував придбання тих культурних раритетів, що можуть мати значення для українців по різні боки політичного кордону. Цікавим прикладом такого підходу може бути придбання Шептицьким партитур та авторських прав 350 творів Лисенка, гетьманських універсалів чи то фінансування археологічних розкопок у Крилосі. Шептицький підтримував різнобічний розвиток українського секулярного мистецтва за однієї умови, що воно не від-

кидатиме християнських морально-етичних принципів.

Національний музей у 1924 та 1926 рр. примістив виставки Гуртка діячів українського мистецтва, що став важливою організацією українських митців як з Галичини, так і з Великої України. Один із засновників і сподвижників гуртка П. Холодний не заперечував вирішального впливу Національного музею та його засновника А. Шептицького на його особистий розвиток і на ціле покоління українських митців, визначаючи це такими словами: «Національний музей вчить, що робити нашому поколінню митців, нам – яким судилося взятись за відродження нашого мистецтва... так, щоб... зостав звязок між сучасними і попередніми часами...» [8, с.5].

Можна зробити висновок, що слідуючи власному розумінню історії та філософії культури, митрополит Андрей Шептицький продовж усього життя дбатиме про формування модерної української культури. Діяльність митрополита у культурній царині, така, наприклад, як створення музею, виходила поза рамки обов'язків архієпископа, але відповідала митрополитовому баченню власного єпископського уряду. Ставши греко-католицьким єпископом, митрополит Шептицький взяв на себе обов'язки пастиря громади, що потребувала проводу у різних сферах життя, у тому числі і в культурній царині. Національний музей він розглядав як закладення підмурівка для культурного росту своєї української пастви, як важливу інституцію для творення високої української культури, що має посісти гідне місце у світовому культурному просторі. Вклад митрополита у розвиток українського мистецтва став важливою частиною спадщини Андрея Шептицького.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Гнот С. Культура доброчинності як прояв гуманізму: Греко-католицька церква в Другій Речі Посполитій / Соломія Гнот // Наука. Релігія. Суспільство. – 2011. – № 2. – С. 48-53.
2. Волошин Л. Княжий дарунок великого мецената. Митрополит Андрей Шептицький у житті і творчості Олекси Новаківського / Любов Волошин. – Львів: Свічадо, 2001. – 200 с.
3. Волошин Л. Митрополит Андрей Шептицький – опікун і меценат українського мистецтва / Любов Волошин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.christusimperat.org/uk/node/22593>
4. Промова митрополита Шептицького на відкритті

Національного музею: «З історії і проблем нашої штуки» // Діло. – Ч. 279. – С. 1-3.

5. Промова митрополита Шептицького // Мета. – Ч. 4. – С. 1.

6. Статут національного музею імени митрополита Андрея графа на Шептичах Шептицького у Львові. – Жовква: Видавництво ЧСВВ, 1910. – 11 с.

7. Титко М. В колі Андрія Шептицького. Українське культурне відродження за часів меценатства митрополита / Микола Титко // Історичні студії. Волинський національний університет ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2012. – С. 24-32.

8. Холодний П. Відповідь на запит / Петро Холодний // Двадцятьп'ятьліття Національного музею у Львові. Збірник під редакцією І. Свенціцького. – Львів, 1931. – С. 4-5.

9. Центральний державний історичний архів України у м. Львів (далі – ЦДАЛ). – ф.358, оп.1, спр.31, арк.79-84, 99-100.

10. ЦДАЛ. – ф.358, оп.1, спр.154, арк.85зв., 183-197, 199, 201-207.

11. Шептицький А. Мої спомини про предмет музей-

них збірок / Андрей Шептицький // Двадцятьп'ятьліття Національного музею у Львові. Збірник під редакцією І. Свенціцького. – Львів, 1931. – С. 1-3.

12. Hentosh L. Vatican Policy on the Ukrainian-Polish War of 1918-1919 as an Example of Catholic Church's Response to National Conflicts / Liliana Hentosh // Journal of Ukrainian Studies (Alberta, Canada). – 2012. – Vol. 37. – P. 97-111.

13. Macksey C. War / C. Macksey // Catholic Encyclopedia. – New York, 1913. – P. 545-548.

14. Pollard J. The Unknown Pope. Benedict XV (1914-1923) and the Pursuit of Peace / John Pollard. – New-York: Geoffrey Chapman, 2000, – 240 p.

15. Mudrak M. Sheptyts'kyi as patron of the Arts / Myroslawa Mudrak // Morality and Reality. The Life and Times of Andrei Sheptyts'kyi / Paul R. Magocsi, editor. – Edmonton: CIUS Press, 1989. – P. 289-300.

16. Szeptycka Z. Młodość i powołanie ojca Romana Andrzeja Szeptyckiego zakonu św. Bazylego Wielkiego / Zofia Szeptycka. – Wrocław: Towarzystwo Przyjaciół Polonistyki Wrocl., 1993. – 196 s.

Гентош Ліліана *Погляди митрополита А. Шептицького на місце і завдання української культури у контексті універсальності культури*

У статті детально охарактеризовано культурософські погляди митрополита УГКЦ Андрея Шептицького, особливо його бачення місця та завдань української культури у всесвітньому культурному процесі; розглянуто його естетичні преференції, а також досліджено яким чином культурософські погляди й естетичні преференції впливали на митрополитову практичну діяльність задля розвитку української культури.

Ключові слова: митрополит Андрей Шептицький, культура, культурософські погляди, меценатство, естетичні преференції, Національний музей

Гентош Ліліана *Взгляды Митрополита Андрея Шептицкого на задачи украинской культуры в контексте универсальности мировой культуры*

В статье дана характеристика культурософским взглядам митрополита Украинской греко-католической церкви Андрея Шептицкого, в особенности его виденье места украинской культуры в мировом культурном процессе, рассмотрено его эстетические преференции, а также показано каким образом личные взгляды и преференции митрополита влияли на его практическую деятельность для развития украинской культуры.

Ключевые слова: митрополит Андрей Шептицкий, культура, эстетические преференции, меценат, Национальный музей во Львове

Hentosh Liliana *Views of Metropolitan Andrei Sheptytskyi on place and role of Ukrainian culture in World cultural process.*

The author explained Greek Catholic Metropolitan Andrei Sheptytskyi's views on culture, his views on place and role of Ukrainian culture, in particular; have analyzed Metropolitan's esthetic preferences and how his personal views and approaches influenced his practical endeavors for development of Ukrainian culture.

Keywords: Metropolitan A. Sheptytskyi, culture, esthetic preferences, patron of arts, National museum

Рецензенти:

Михайлуца М.І., д.і.н., професор

Тригуб О.П., д.і.н., професор

Надійшла до редакції 30.12.2015 р.